

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Antieke geneeskunde actueel

Horstmanshoff, Manfred

Citation

Horstmanshoff, M. (1995). Antieke geneeskunde actueel. *Gewina (Rotterdam)*, 18, 61-64. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/8858>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/8858>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

schooluitbreidingen; en de ideologisch gekleurde *Société scientifique*, een generalistische vereniging van katholieke geleerden, die ook in het buitenland vele leden telde. Tenslotte mogen we ook de rol van de buitenlandse (i.h.b. Nederlandse en Franse) genootschappen in het aanmoedigen en publiceren van Belgisch onderzoek niet over het hoofd zien.

Enig onderzoek levert al gauw enkele tientallen namen van Belgische genootschappen op waarover nauwelijks iets bekend is, tenzij uit gelegenheidspublicaties of biografische bijzonderheden. De taak van de studiedag zal op de eerste plaats erin bestaan een aantal van deze genootschappen voor het voetlicht te brengen. De meeste aandacht moet daarbij voorlopig gaan naar chronologie en typologie van het genootschapswerk en inventarisatie van het bronnenmateriaal. In eerste instantie zal het onderzoek zich beperken tot de meest bekende genootschappen, hetgeen niettemin reeds voorlopige conclusies moet mogelijk maken. Later kan gedacht worden aan een groter opgezet project, om systematisch de hele genootschapsbeweging in kaart te brengen.

Charles Victor Daremberg (1817-1872)

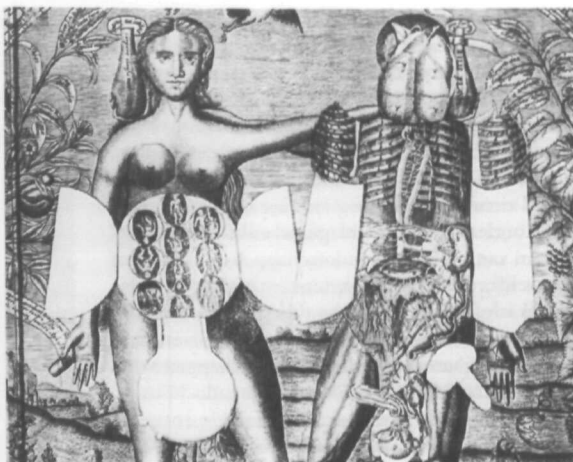
ANTIEKE GENEESKUNDE ACTUEEL

H.F.J. Horstmanshoff

Erudiete artsen in de negentiende eeuw

Temidden van de wijngaarden van Saint-Julien-en-Beaujolais (Frankrijk) vond in juni 1994 in het huis van de grote Franse fysioloog Claude Bernard (1813-1878) een colloquium plaats, getiteld 'Médecins érudits du XIXe et du début du XXe siècle'. In het centrum van de belangstelling stonden Charles Victor Daremberg en zijn vrienden. Daremberg had het ambitieuze plan opgevat alle Griekse en Latijnse medische auteurs in nieuwe verantwoorde edities beschikbaar te stellen. Hoewel hij er niet in slaagde zijn ideaal te verwezenlijken, was hij wel de spil van een koortsachtige intellectuele activiteit rondom de antieke geneeskunde. Tijdens dit colloquium, een initiatief van Danielle Gourevitch, École Pratique des Hautes Études, IVème section, Parijs, kwamen aan de orde: Diamantios Coray, 1748-1833 (J. Jouanna); Kurt Sprengel, 1766-1833 (A. Touwaide); René Hyacinthe Théophile Laennec, 1781-1826 (M.D. Grmek); Corneille Broeckx, 1807-1869 (S. Byl); Salvatore de Renzi, 1799?-1872 (A. Garzya); Julius Rosenbaum, 1807-1874 (S.

Kottek); Franciscus Zacharias Ermerins, 1808-1871 en Ulco Cats Bussemaker, 1809-1865 (H.F.J. Horstmanshoff en J.M.L. Jansen); Joseph Pierre Eléonord Pétrequin, 1809-1876 (S. en G. Sabbah); Heinrich Haeser, 1811-1885, en Charles Victor Daremberg, 1817-1872, (D. Gourevitch); Karl Sudhoff, 1853-1938 (Th. Rütten), Henry E. Sigerist, 1891-1957 (H. von Staden). Het colloquium leverde een uiterst levendig en veelkleurig beeld op van 'de wereld van gisteren', vòòr de grote ontdekkingen van Virchow, Pasteur en Bernard, toen antieke geneeskunde nog van direct belang werd geacht voor de dagelijkse medische praktijk, en van de periode tijdens en direct na de grote natuurwetenschappelijke revolutie in de geneeskunde, toen de basis werd gelegd voor het moderne medisch-historische onderzoek. Ik volsta hier met één voorbeeld: wie wist dat de uitvinder van de stethoscoop, Laennec, niet alleen eigenhandig zijn stethoscopen vervaardigde, maar ook een grote hoeveelheid conjecturen maakte op de tekst van het *Corpus Hippocraticum*? Voor hem waren geneeskunde en filologie geen gescheiden disciplines. Nog in 1995 zullen de diverse bijdragen gebundeld verschijnen. In de *Lettre d'Information* nr. 25 (december 1994-januari 1995) pp. 1-17, van het Centre Jean Palerne (Université Jean Monnet, Saint-Étienne) zijn reeds de bibliografieën betreffende de

Links: Autumnus – De herfst. Eén van de vier 17de-eeuwse gravures met Hippocratische teksten. Rechts: Detail van dezelfde afbeelding. De menselijke figuren kunnen deels worden opengeklapt. Eigendom Duke University, Durham, North Carolina, USA.

diverse erudiete artsen opgenomen. Ten gevolge op het colloquium zullen D. Gourevitch en H.F.J. Horstmanshoff binnenkort de in Parijse archieven bewaarde correspondentie tussen Charles Victor Daremberg en William Alexander Greenhill (1814-1894) publiceren, voor zover die op Cats Bussemaker betrekking heeft. Zie ook de oproep op pagina 64. Deze tot nu toe onbekende briefwisseling werpt een nieuw licht op de erudiete negentiende-eeuwse medici en hun betekenis voor onze kennis van de antieke geneeskunde.

Colloquium Hippocraticum

Intussen gaat het internationale ritme van de Colloquia Hippocratica en Galenica door. In september 1993 vond het VIIIste Colloquium Hippocraticum plaats in Kloster Banz, Duitsland, in de buurt van Erlangen. Renate Wittern-Sterzel van de Friedrich-Alexander Universität, Erlangen-Neurenberg had de bijeenkomst georganiseerd. Thema was 'Geneeskunde en filosofie'. Enkele voorbeelden van de onderwerpen die toen aan de orde kwamen: Volker Langholf (Hamburg) sprak over 'Nachrichten bei Platon über die Kommunikation zwischen Ärzten und Patienten', een thema dat in de moderne geneeskunde nog niets aan belang heeft ingeboet, zeker sinds minister Borst van Volksgezondheid heeft gezegd dat artsen die niet kunnen communiceren de bevoegdheid tot het uitoefenen van de geneeskunst niet toe-

komt. Laurence Villard (Parijs) en Otta Wenskus (Innsbruck) spraken beiden over de rol van het toeval in het *Corpus Hippocraticum*. Leert een arts van zijn fouten? In hoeverre is vooruitgang in de geneeskunde mogelijk? Het IXde Colloquium Hippocraticum in Pisa (1996) zal gewijd zijn aan het thema 'therapie'. Aan de Universiteit van Leiden is verzocht het Xde Colloquium Hippocraticum in 1999 voor te bereiden.

Colloquium Galenicum

In maart 1995 vond in Lille het Vième Colloque Galénique plaats onder leiding van Armelle Debru, Université Charles de Gaulle-Lille III. Het was gewijd aan de farmacologische werken van Galenus. Ook hier enkele voorbeelden van behandelde thema's. Heinrich von Staden (Yale) heeft al eerder gepubliceerd over, wat in het hedendaagse televisie-jargon heet: 'medische missers'. Hoe dachten antieke artsen over fouten bij de behandeling, speciaal over iatrogene aandoeningen? Waar trokken zij de grens tussen wat de arts wel en wat hij niet kan behandelen? Wanneer gaven zij het op? In dit kader is ook zijn bijdrage te begrijpen over Galenus' farmacologie. Wanneer werken geneesmiddelen niet en hoe moet je dat verklaren? Waarschijnlijk experimenteerde Galenus weinig en zijn de conclusies die hij uit zijn experimenten zei te trekken voor een belangrijk deel op grootspraak gebaseerd. De theoretische vragen die Galenus stelt

zijn echter van een verbluffende actualiteit. Ook de farmaceutische discipline *pur sang* ontbrak niet. Michael Stein (München) sprak over de receptuur van Galenus' beroemdste medicament: theriak, in het Nederlands ook wel aangeduid als triakel of triakel, een panacee die in ieder geval, naast tien-tallen andere bestanddelen, opium en addervlees bevatte. De papyrologe Marie-Hélène Marganne (Luik) bracht enkele Galenusteksten in verband met de antieke gewoonte om in gedroogde vorm bewaarde geneesmiddelen te voorzien van een stempel als handelsmerk en kwaliteitsgarantie. Die gewoonte is ons verder zowel uit archeologische vondsten (vooral de stempels van oogartsen in Gallië) als uit papyri bekend. Vivian Nutton (Wellcome Institute, Londen) behandelde niet alleen de authenticiteit van enkele befaamde farmacologische geschriften uit het omvangrijke oeuvre van Galenus. Hij sloot het colloquium ook af met een overzicht van de bereikte resultaten.

Ancient medicine in its socio-cultural context

Op 3 maart 1995 werd de bundel *Ancient Medicine in its Socio-Cultural Context. Papers read at the congress held at Leiden University 13-15 April 1992*, edited by Ph. J. van der Eijk, H.F.J. Horstmanhoff, P.H. Schrijvers, (Amsterdam: Rodopi, 1995; Vol. I-II) gepresenteerd tijdens een bijeenkomst van het Werkgezelschap Antieke Geneeskunde in Leiden. Ter gelegenheid van deze presentatie was er een discussie over: 'Medische Antropologie en Antieke Geneeskunde' door Annemiek Richters, arts-antropoloog en sinds 1 april 1995 hoogleraar vrouwenhulpverlening aan de Leidse universiteit, en Karin Nijhuis (Utrecht), oudhistorica. De introductie van de Griekse geneeskunde in Rome in de derde en tweede eeuw v.C. riep problemen op die vergelijkbaar zijn met die welke voortvloeien uit de introductie van de westerse geneeskunde in bijvoorbeeld Zuid-Amerika of Afrika. Het concept 'medical belief', het vertrouwen tussen genezer en patiënt, kan de historicus helpen om die problemen beter te verstaan. Het thema van deze middag sloot aan bij één van de 36 die in de tweedelige congresbundel aan de orde komen. Het bijzondere van de bundel is wel het brede panorama, dat wordt geboden, en de interdisciplinairiteit. De eerste afdeling (vol. I) bevat bijdragen over sociale, institutionele en geografische aspecten van de medische praktijk. Medische opvattingen over vrouwen, kinderen en seksualiteit en medische activiteiten van vrouwen worden in de tweede afdeling belicht. De derde afdeling (vol. II) is gewijd aan religieuze en magische attitudes ten opzichte van

ziekte en genezing. De derde afdeling, met als thema: geneeskunde als wetenschap in relatie tot de filosofie, en de vierde: linguïstische en literaire aspecten van medische teksten, completeren de tweede band. De twee banden bewijzen eens te meer dat de geschiedenis van de geneeskunde, zoals die in Nederland wordt beoefend, zich wel degelijk veel gelegen laat liggen aan de maatschappelijke en culturele context, zoals Annemarie de Knecht-van Eekelen in *NRC-Handelsblad* (10 december 1994) in een reactie op een opmerking van A.J. Dunning terecht onderstreepte.

Werkgezelschap Antieke Geneeskunde

Op nationaal niveau beweegt zich het hierboven al even genoemde informele te Leiden gevestigde Werkgezelschap Antieke Geneeskunde, dat sinds 1990 tweemaal per jaar bijeenkomt. De lijst van sprekers en thema's geeft een goede indruk van de levendige en gevarieerde belangstelling voor dit terrein van onderzoek. In het voorjaar van 1990 openden E.J. Ebels, 'Het Nachleben van Hippocrates' *Aforismen*' en Ph. J. van der Eijk, 'Aristoteles' opvattingen over dromen' de rij, in november gevolgd door A.J.L. van Hooff, 'Antieke artsen en zelfdoding' en F.G. Schlesinger, 'De antieke polsleer'. H.F.J. Horstmanhoff, 'Aelius Aristides: een psychiatrische casus uit de 2de eeuw n.C.?' en M. Th. R. Dolmans, 'De medische verzorging in het Romeinse leger' namen de voorjaarslezingen van 1991 voor hun rekening. In hetzelfde jaar koos J. Croonen 'Denken over instinct in de antieke wijsbegeerte en bij Galenus' als thema. Ch. L. Heesakkers, H.F.J. Horstmanhoff en F.G. Schlesinger spraken over vier raadselachtige zeventiende-eeuwse prenten met voornamelijk medische voorstellingen en Latijnse en Griekse teksten: 'Het mysterie van de vier jaargetijden'. In het najaar van 1992 waren de onderwerpen: 'Sexualiteit in de wereld van de oudheid - Tussen medische en mentaliteitsgeschiedenis' (F.G. Naerebout) en 'Theodericus Ulsenius en de "immense oceaan van de goddelijke Hippocrates"' (C.G. Santing). De voorjaarsbijeenkomst van 1993 had één thema: 'De zetel van het verstand volgens de antieke geneeskunde en filosofie' en drie sprekers: Ph. J. van der Eijk, 'Hippocrates en Aristoteles over hart en hersenen, bloed en pneuma', G.J. Lokhorst, 'Een antieke theorie over de specialisatie van de hersenhelften' en T.L. Tieleman, 'Galenus over de zetel van het verstand. Filosofische traditie en medisch experiment.' Dit drieluik zal binnenkort in bewerkte vorm in *Gewina* worden gepubliceerd. In het najaar van 1993 belichtten tijdens een studiemid-

dag in Museum Boerhaave een hele rij sprekers 'Het mysterie van de vier seizoenen', dat al eerder onderwerp van een bijeenkomst was geweest. Na een introductie door A.M. Luyendijk-Elshout bespraken H.M.E. de Jong en H.F.J. Horstmanshoff respectievelijk de alchemistische en de kunsthistorische aspecten van de prenten. Ch. L. Heesakkers en F.G. Schlesinger behandelden de achtergronden van de (voornamelijk Hippocratische) teksten en hun interpretatie. R. van Gent belichtte de astronomische en cartografische aspecten en G.T. Haneveld de anatomische en botanische, waarna A.M. Luyendijk-Elshout enige voorlopige conclusies trok. De bijeenkomst trok talrijke belangstellenden. De voorbereidingen voor de publikatie van de gravures, met alle afbeeldingen, inleidingen en commentaar, verkeren in een ver gevorderd stadium. In het voorjaar van 1994 verscheen de bundel *Pijn en balsem, troost en smart. Pijnbestrijding en pijnbeleving in de Oudheid*, Erasmus Publishing, Rotterdam. Ter gelegenheid daarvan hield Volker Langholf (Hamburg) voor het Werkgezelschap een lezing over: 'Krankheitsbeschreibung und Krankheitserleben in der griechisch-römischen Antike', waarna de verschillende auteurs hun bijdrage aan de *Pijn*-bundel kort introduceerden. De najarsbijeenkomst van 1994 was geheel gewijd aan 'Mond en gebit in de oudheid'. G. Cootjans handelde over 'Aristoteles en wetenschappelijk onderzoek in verband met mond en tanden' en C. Le Poole-Burnand over 'Griekse en Romeinse botten en gebitten: wat brengt de osteoarcheologie?'. Beide lezingen zullen binnenkort worden gepubliceerd in het tijdschrift *Geschiedenis der Geneeskunde*.

Korthedshalve volsta ik hier met de enkele vermelding van de regelmatig plaatshebbende colloquia 'Textes médicaux latins' en hun tegenhanger, de 'Textes médicaux grecques' en de jaarlijkse bijeenkomst van de 'Arbeitskreis Alte Medizin' in Mainz, begin juni, die regelmatig in de rubriek *Agenda* van dit tijdschrift worden aangekondigd.

Voor ieder die op de hoogte wil blijven van wat er omgaat in het vakgebied antieke geneeskunde is de jaarlijkse uitgave *Society for Ancient Medicine Review* onontbeerlijk. Daarin worden niet alleen monografieën en bundels, maar ook artikelen samengevat en besproken. Het laatste nummer verscheen in december 1994 en is te bestellen bij Prof. Wesley D. Smith, Department of Classical Studies, 713 Williams Hall 6305, University of Pennsylvania, Philadelphia, PA 19104, USA.

De antieke geneeskunde is een snel expanderend vakgebied dat synchronisch gezien deel uitmaakt van het brede terrein van de mentaliteits- en ideeëngeschiedenis van de oudheid en diachronisch verbonden is met de algemene geschiedenis van geneeskunde, ziekte en gezondheid tot halverwege de negentiende eeuw.

ACTUALITEITEN

Aardkloten en hemelsferen. Globes uit de collectie Rudolf Schmidt, Wenen.

Vanaf 18 maart tot en met 24 september 1995 heeft Museum Boerhaave hemel en aarde in huis. Meer dan 120 hemel- en aardglobes, daterend van de Gouden Eeuw tot aan het begin van de twintigste eeuw en alle afkomstig uit de belangrijke privécollectie van de Weense verzamelaar Rudolf Schmidt, zijn dan te bewonderen. Aan de hand van fraaie en soms merkwaardige 'aardkloten en hemelsferen' beantwoordt de tentoonstelling alle mogelijke vragen die men kan stellen over wereldbollen, de sterrenhemel en ons planetenstelsel.

De ontdekking van de wereld zelf wordt op deze tentoonstelling eveneens uitgebreid in beeld gebracht. Het vergaren van kennis over verre kusten, eenzame eilanden en donkere binnenlanden ging immers niet zonder pijn en moeite. Verschillende heldhaftige ondernemingen waren noodzakelijk om onze wereld in kaart te brengen. De resultaten zijn dan ook duidelijk terug te vinden op de tentoongestelde globes. Maar ook de hemelse sferen heeft Museum Boerhaave in huis gehaald. Hemelglobes en planetaria laten zien hoe onze wereldbol zijn plaats vindt in het heelal en welke posities de sterrenbeelden innemen aan de hemel. Bij de tentoonstelling verschijnt de catalogus *The World in Your Hands*.

Museum Boerhaave, Lange St. Agnietenstraat 10, 2312 WC Leiden, tel. 071-214224, fax 071-120344. Openingstijden: dinsdag t/m zaterdag 10.00 - 17.00 uur, zon- en feestdagen 12.00 - 17.00 uur, 's maandags gesloten.

Oproep

Wil ieder die inlichtingen (brieven? portretten?) kan verschaffen over de persoon of het werk van Ulco Cats Bussemaker (1809-1865) contact opnemen met H.F.J. Horstmanshoff, Rijksuniversiteit Leiden, Oude Geschiedenis, Postbus 95125, 2300 RA Leiden, tel. 071-272664 (privé 015-573648). Dit verzoek wordt gedaan in verband met de voorbereiding van een publikatie.